

70 SONRASI ULUSLARARASI ENFLASYONA

BRETTON — WOODS SİSTEMİNİN ETKİLERİ

Dr. Yalçın ACAR

Birinci Dünya Savaşına kadar ki dönemde ülkelerde «altın standardı» cari idi. Yani her ülke kendi para birimini belli ağırlıkta altın ile belirliyordu ve altın paraların gerek basımı, gerek dolaşımı, gerekse tekrar altına dönüşürülmesi serbestti. Ayrıca, altının ithal ve ihracı da hiç bir kayda tabi değildi. Bu sistemde, merkez bankaları arasındaki tek ödeme aracı da yine altındı.

Neo—Klasik kurama göre Altın Standardının en büyük faydası, dış ödeme dengesizliklerini adeta otomatik olarak giderme imkânına sahip olması idi. Söyle ki, eğer bir ülkenin dışalımını dışsatımlarını aşırıyorsa; dışta o ölçüde altın çıkıyordu. Dışa çıkan altınlar ise ülkede para arzının daralmasına neden oluyor ve «miktar teorisi» gereğince içte fiyatlar düşmeğe başlıyordu. Altın çıkışları, içte bu şekilde deflasyonist bir etki yaratırken dışta da tam tersine para arzının artmasına ve fiyatların yükselmesine yol açıyordu.

İç ve dış fiyatlar arasında bu şekilde beliren fark bir noktadan sonra ülkeden altın çıkışını durduruyor; hatta iç fiyatlardaki düşme dışsatımları desteklerken dışalımını kısarak dış ödeme dengesizliğinin giderilmesini sağlıyordu. Böylece, belli bir marj dahilindeki oynamalar hariç; altın sisteminin yürürlükte olduğu ülkelerde ekonomiler genel bir denge içinde bulunuyorlardı.

Altın sistemi, Birinci Dünya Savaşının yol açtığı çeşitli sorunlar yüzünden terkedildi. Savaş sona erdikten sonra aynı sisteme tekrar dönülmek istendiği zaman, savaş sırasında fiyatların aşırı ölçüde yükselmesi nedeniyle mevcut altın stokunun uluslararası ödemeleri karşılayabilecek düzeyde olmadığı anlaşıldı. Daha sonra, 1922 yılında, Cenova'da toplanan bir konferansda, uluslararası ödemeleri yürütebilmek için, altın yanında rezerv olarak diğer ülkelerin paralarının da bulundurulması kararı alındı. Böylece «Altın Döviz Standardı»na geçilmiş oluyordu. Ancak, çok geçmeden bu sistemin de sakıncaları görülmeğe başladı. Çünkü, rezerv olarak saklanan paraların değerleri sabit tutulamıyordu. Nitekim, Eylül 1931 de İngiliz lirası %30 oranında devalüe edildi. Bunu Ocak 1934 de %40 oranlı bir devalüasyonla Amerikan doları izledi. Ve rezervleri arasında bu paraları bulunduran ülkeler büyük zararlara uğradılar. Sterling ve dolar'dan sonra Fransız frangı, İsviçre frangı ve Hollanda florini de değer

kaybına uğrayınca ülkeler tekrar altın sistemine dönmeye başladılar. Altın sistemine dönüş henüz tam olarak gerçekleşmeden, İkinci Dünya Savaşının patlamasıyla ülkeler yeni bir bunalıma girmişlerdi. Savaşın sonunda ise, 1944 yılında, ABD'nin Bretton—Woods kasabasında 44 ülkenin iştiraki ile yeni bir anlaşma imzalanarak «Altın Kambiyo Sistemi» kurulmuştur. 1971—73'lere kadar «Uluslararası Para Sistemi» diye bilinen bu sistem, önce, 35 dolar=1 ounce altın üzerinden doların değerini altına bağladı. Daha sonra da diğer ülkelerin paraları dolara göre belirlenerek sabit bir pariteye bağlandı. Böylece, dolar yeni sistemin baz parası oluyor ve uluslararası ödeme aracı rolünü üstleniyordu.

Doların uluslararası ödeme aracı durumuna getirilmesi, ABD dışındaki ülkelere; dışalımın karşılanabilmesi ve yatırım programlarının yürütülebilmesi için dolara olan talebi şiddetle arttırmaya başladı.

Öte yandan, İkinci Büyük Savaşın tahribatına gidermek ve kalkınmalarına yardımcı olmak amacıyla ABD'nin Batı Avrupa ülkelerine gönderdiği dolarlar, gerektiğinde kullanılmak üzere bu ülkelerin merkez bankalarında saklanıyor, hatta zaman zaman kredi olarak kullanılarak faiz geliri de sağlıyordu.

Diğer taraftan, 1944 sistemine göre, ülkelerin Merkez Bankaları ellerindeki dolarları istedikleri zaman ABD'ne arz edip karşılığında altın alabilme hakkına da sahiptiler. Böyle olunca, rezerv olarak altın bulundurmamak ile dolar bulundurmamak arasında bir fark kalmıyor, hatta dolar bulundurmamak faiz geliri sağlaması bakımından avantaj bile sağlıyordu.

Avrupa paralarının konvertibilite kazandıkları döneme kadar dolar kıtlığının sürmesi ve ABD dışındaki dolarların altın ile değiştirilmek üzere Amerika'ya dönmesi, bu ülkeye ödeme bilançosu açıklarını sürdürme imkânı verdi. Hatta ABD, ülkesinden çıkan dolarların altına çevrilmek üzere kendisine dönmeyeceğinden emin olduğundan başka ülkelere bol bol borç vermekten çekinmedi ve dış ülkelerde büyük yatırımlara girişti. Özellikle 1958'lerden itibaren:

- Deniz aşırı ülkelerdeki aşırı askeri harcamalar
- Büyük sermayeyi gerektiren yatırımlar ve bunların finansmanı (1)
- Vietnam savaşı ve meden olduğu aşırı masraflar
- Uzay araştırmaları için yapılan büyük harcamalar

gibi nedenlerle Amerikan ekonomisi enflasyona sürüklendikçe, dış ödeme dengesi açıkları büyüyor, fakat yukarıda belirtilen nedenlerle Amerika bu açıkları sürdürabiliyordu.

1950 yılında, ABD'nin elinde 22,8 milyar dolarlık altın rezervine karşılık diğer ülkelerde sadece 8,6 milyar dolar bulunmaktaydı. Oysa, 1971 başlarında

(1) 1968 sonu itibarıyla ABD'nin dış ülkelere yaptığı yatırımları 100 milyar dolara ulaşırken; diğer ülkelerin ABD'ndeki yatırımları 78 milyar dolardı ve bunun da 27 milyar dolarlık bölümü Avrupa ülkelerine aitti.

ABD'nin elinde sadece 11.1 milyar dolarlık altın rezervi (kalkırken Amerika dışındaki ülkelerde 43.3 milyar dolar birikmişti. Başka bir ifade ile, ABD'nin dışındaki dolarlar artık Amerikanın altın stoklarını kat kat aşyordu ve bir gün bu dolarların altına çevrilmek üzere ABD'ne ibraz edilmesi halinde Amerika'nın bunları karşılayacak ölçüde altın rezervine sahip olmadığı ortaya çıktı. Bu gidişi sınırlandırmaya yönelik ilk girişim de Gaulle Fransa'sından geldi ve Fransa rezervleri arasında Amerikan doları bulundurmaktan vazgeçti. Fransa'nın o sırada dış ödeme bilançosunun da müsait olması sonucu bu ülkenin elindeki dolarlar ABD'ne gönderilerek altına çevrilmeğe başladı. Ancak, bir süre sonra Fransa'nın dış ödeme bilançosu açık verince Amerika'ya dolar gönderme işlemi de duruyordu. Bu ise, Amerika'ya, dolara karşı doğan itimatsızlığın etkisinden bir süre daha korunma imkânı veriyordu. Ayrıca, ABD, özel kişilere, ellerinde dolar bulundurarak bu dolarların borç verme aracı olarak kullanılmasını temin yoluna gitmekten de kaçınmadı.

YENİ BİR PARANIN DOĞUŞU : EURODOLLAR

ABD. dışındaki bu dolarlar, Batı Avnupa'da, «Eurodollar» denilen yeni bir paranın oluşmasına yol açtı ve bu paralar; giderek artan Dünya ticaretinde önemli bir ödeme aracı olarak kullanılmaya başladı. 1960 yılında 4 milyar civarında bulunan eurodollar'lar ABD'nin dış ödeme açıklarındaki artışa paralel olarak gittikçe artarak 1971 yılı başlarında 50 milyar dolara yaklaştı.

TABLO : 1

ABD'nin dış ödemeler bilançosu açıkları ve eurodollar'ın artışı
(Milyar dolar)

	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970
Dışödemeler açığı	2,8	- 1,3	- 1,4	- 3,5	+0,1	- 7,2	- 4,7
Eurodollar'lar	8,5	9,5	13,5	17,5	25,0	37,5	41,0

Kaynak : Eveline Brugier — Verre, F. Bruté de Rémur, Le Désordre Monétaire International Dossiers Thémis, P.U.F. s. 19, 1972.

Eurodollar'lar, ulusal paralar için geçerli olan bazı sınırlamaların dışında kaldıklarından, uluslararası spekülasyoncuların elinde mükemmel bir araç olarak da kullanılmaktan geri kalmadılar. Faiz farkları bu paraları kolayca bir ülkeden başka bir ülkeye çekebiliyordu. Keza, döviz kurlarındaki değişimler de yine bu paraların bir spekülasyon aracı olarak kullanılmasına yol açıyordu. Örneğin, bir ülkenin faiz oranı yükselirse ya da parasının değeri artma eğilimine girerse, eurodollar'lar hemen o ülkeye koşarak sahiplerine büyük spekülatif kazançlar sağlıyorlardı.

ENFLASYONUN ABD. DEN DİĞER ÜLKELERE İHRACI

Bu paralar, yoğun olarak kullanıldıkları Batı Avrupa ülkelerinde; 70'lerden itibaren başlayan enflasyonun da önemli sebeplerinden birini oluşturmuşlardır. Diğer bir deyişle, ABD'deki enflasyon bu paralar kanalı ile Avrupa'ya oradan da diğer ülkelere ihraç edilerek yeni sorunlara neden olmuştur. Örneğin, enflasyonu önlemek için Batı Avrupa ülkelerinden birini faiz oranını yükseltmeğe kalkıştığında, faiz farkından yararlanmak isteyen eurodollarların hücumuna uğramıştır. Eurodollarların hedefi olmaktan kurtulmak için faiz oranı düşürüldüğünde bu defa da enflasyonist gidiş hızlanmıştır. Nitekim, 1971 yılında, Almanya'nın, Merkez Bankası rezervleri arasında doların giderek artışı önlemek amacıyla mark'ın değerini dalgalanmaya bırakma kararı alması üzerine, mark'ın değer kazanacağını tahminde zorluk çekmeyen spekülâtörler, ellerindeki eurodollarları Alman Merkez Bankasına ibraz ederek mark ile değiştirmeye başlamışlar ve uygulamanın başladığı ilk iki günde (3-4 Mayıs 1971) tam 400 milyon eurodollar mark ile değiştirilmek üzere Alman Merkez Bankasına sunulmuştur. Bunun üzerine paniğe kapılan Alman yetkililer kambiyo borsasını kapatarak işlemlere son vermişlerdir.

Dollara olan itimadın sarsılması nedeniyle, eurodollarların kendi paraları ile değiştirilmek istenmesini önlemek amacıyla İsviçre, Hollanda, Avusturya ve Belçika gibi ülkeler de paralarını revalue etmek yoluna gitmişlerdir. Bu revaluasyonlar ise, bu ülkelerin ihraç mallarının pahalılaşmasına yol açarak ithal gereksinimlerini bu ülkelerden karşılayan az gelişmiş ülkelerde şiddetli maliyet enflasyonlarına neden olmuştur.

SONUÇ

Görüldüğü gibi, temeli 1944 de atılan Uluslararası Para Sistemi, kendi içindeki aksaklıklar yüzünden giderek büyük sorunlar yaratmış ve en sonunda kendi başını yemiştir. Sistemin ABD'ne verdiği büyük esneklik, önce bu ülkedeki sorumsuzluğu körüklemiş ve ABD'nde meydana gelen enflasyonun dolar aracılığıyla Avrupa'ya, oradan da diğer ülkelere yayılmasına yol açarak sadece kendi başını yemekle kalmamış, enflasyon mikrobunun bütün ülkelere bulaşmasına neden olmuştur.

Halen, ister sanayi ister tarım ülkesi olsun bütün ülkeler daha pahalıya yaptıkları ithalatı daha pahalıya ihracat ile dengellemeye çalışmakta ve bu şekilde yaygınlaşan enflasyon bilhassa az gelişmiş ülkeleri ezmektedir.

İkinci Dünya Savaşında tutuklanıp sonra serbest bırakılan Alman Maliyecisi Dr. Hjalmar Schacht'ın daha uluslararası para sisteminin yeni kurulduğu günlerde söylediği şu sözler ise fevkalâde ilginçtir: «Sun'î bir sistem, büyük ustalıklarla kurulmuş olsa bile, uluslararası ödemelerin istikrarını temin edemez»

İktidarların keyfi takdirlerine, hatalı kararlara ve günün ihtiyacına göre düzenlenecek hukuki aktler üzerine uluslararası para sistemi oturtulamaz. Paranın uluslararası istikrara sahip olabilmesi, her yerde ve her zaman kabul edilebilecek bir standarda, altın kambiyoğa değil, altının kendisine dayanmasına bağlıdır. (1)

(1) Feridun ERGİN, Para Politikası, İstanbul 1975. s. 174. Hjalmar Schacht'ın «Gold for Europe» adlı eserinden naklen.

YARARLANILAN KAYNAKLAR:

- E. BRUGIER—VERRE, F. BRUTÉ DE REMUR, Le Désordre Monétaire International, Dossiers, Thémis, Presses Universitaires de France, 1972.
- F. ERGİN, Para Politikası, İstanbul Üniversitesi yayınlarından No: 2025, İstanbul—1975.
- M. İ. PARASIZ, Uluslararası Para Sistemi, B.İ.T.İ.A. Yay., No: 38, Bursa—1980.